

Vénusz-átvonulás találkozón Csehországban

Ez az utazás épp egy éve történt, de a 2004 májusában Csehországban tapasztaltak – reményeim szerint – ma is sok tanulsággal szolgálnak. Az Európai Unió újdonsült polgáraként különös érdeklődéssel készülődtem egy újabb csillagászati utazásra a sokak által annyira szeretett és irigyelt Csehországba. Nem csalódtam.

A konferencia színhelye

Egy hónappal a 2004. június 8-ai átvonulás előtt európai amatőrök gyülekeztek egy csehországi kastélyban, Európa szívében. Brandýs nad Labem gyönyörű kastélya adott otthont az eseménynek, melyet az Európai Déli Observatórium és a Cseh Tudományos Akadémia Csillagászati Intézete szervezett – amatőrök számára. Számunkra talán meglepő az amatőrök felé irányuló ilyen fokú figyelem, Európa nyugati felében – Csehországot is ide sorolhatjuk, és nem csupán földrajzi értelemben – azonban nincs ebben semmi szokatlan. Csehországban pedig különösen nincs, hiszen a cseh-szlovákiai, majd csehországi és szlovákiai amatőrök ellátottsága, az ottani bemutató csillagvizsgáló-hálózatok mindig is irigykedést váltottak ki belőlünk. Bizony, örülnénk, ha a magyar csillagászat

dolgai „csehül állnának”. A hamarosan az ESO-hoz csatlakozó csehek mintaszerűen bonyolították le a találkozót, és mintaszerű látnivalókkal szolgáltak.

Nem volt véletlen, hogy épp Brandýs nad Labem kastélyát választották a találkozó helyszínéül. A Prágától mintegy 25 km-re fekvő csendes kisváros két világhírű csillagászt is láthatott a századok során. A kastély falai között gyakran megfordult Tycho Brahe, korának legnagyobb csillagásza, II. Rudolf vendégeként. Antonín Bečvář (1901–1965), a 20. század egyik legjelesebb égi kartográfusa, az Atlas Coeli és más korszakalkotó atlaszok készítője pedig egyenesen a városka szülőtte volt!

A május 7–9. között megrendezett találkozó péntek délután kezdődött, a jelenség csillagászati hátterének „körüljárásával”. A Nap észlelésével kapcsolatos tudnivalókat P. Heinzel (Ondřejovi Observatórium) ismertette, J.-E. Arlot (Párizsi Observatórium) pedig a Vénusz-átvonulások gazdag törtérijéből idézett fel érdekességeket. W. Thuillot (Párizsi Observatórium) a csillagászati egység Vénusz-átvonulásokból való kiszámításának procedúrájának részletezésével kissé kétségbe ejtette a hallgatóságot, azonban S. Steffl (Ondřejov) Távol-ságmérés az Univerzumban c. összefoglalója lecsillapította a kedélyeket. A pénteki blokk két ESO-s csillagász előadásával zárult: G. Ruprecht az exobolygókról és átvonulásairól értekezett, míg R. West az ESO és a csillagászati kutatások 21. századi perspektíváiról tartott lebilincselő ismertetést. Az estét a földi örömlöknek szentelhetjük, a polgármesteri köszöntés után pazar állófogadással kedveskedtek Európa Vénusz-átvonulóinak, majd komolyzenei koncertnek adtak otthont az ódon falak. Aki akart, észlelhetett is, jómagam a

szállás felé tartva konstatáltam, hogy a χ Cygni bőven szabadszemes.

A szombat délelőtt már kizárólag az átvonulása volt. F. Wagner a VT 2004 (Venus Transit 2004) különféle szóróanyagait és az iskolák számára készített tájékoztatókat ismertette, majd R. West a programban részt vevő professzionális csillagvizsgálók terveiről szólt. Mindebből úgy tűnt, hogy az átvonulás észlelése nem csupán az amatőrök szívügye. J.-E. Arlot és W. Thuillot az amatőr észlelések feldolgozásáról tartott előadást, majd a képfeldolgozás rejtelmeibe avatta be a hallgatóságot S. Simberová (Ondřejov).

A szombat délután jórészt az amatőr résztvevőké volt – egy-egy előadó maximumán 5 percből gazdálkodva mondhatta el, hogy hazájában milyen programokkal készülnek fel az átvonulásra, milyen bemutatásokat, milyen észleléseket terveznek. A szigorúan betartott 5 perces időtartam jobban érthető, ha belegondolunk abba, hogy 25 ország amatőr-csillagászai képviseltették magukat ezen a találkozón. Ebben a blokkban rengeteg jó ötletet, komoly észlelési programot ismertettek a résztvevők, nem egyszer olyan amatőr obszervatóriumokról hallhattunk, melyek felszereltségét, eredményességét nem egy professzionális intézmény is megirigyelhetné. Nehéz lenne teljes képet adni az itt elhangzottakról, és talán nem is szükséges, mindenestre a sok-sok beszámoló után az a meggyőződésem alakult ki bennem, hogy nincs semmi szegyenkezni való az átvonulás-ügyben. Egy hónappal a jelenség előtt tucat bemutató-helyszínről számolhattam be, a székesfehérvári konferencia már mögöttünk volt, átvonulás-honlapunkat megnyitottuk, és az MCSE-Sulinet program is beindult.

(A fél évvel később Párizsban tartott programzáró konferencián aztán kiderült, hogy a cseheknél elhangzott tervek nem csupán tervek maradtak – a prog-

ramok jobban sikerültek, mint azt bárki remélte. Az Európa-szerte derült idő megtette jótékony hatását! – I. Meteor 2005/2., 6. o.)

Az amatőr blokkot összefoglaló R. West szerint is elképesztően sokféle tervről adtak számot az amatőrök beszámolóikban. Két „epizódot” azonban külön is kiemelt: az észti amatőrök egy olyan régi refraktor felújításán fáradoztak, amellyel már 1874-ben és 1882-ben is megfigyeltek Vénusz-átvonulást, és most harmadszor észlelnék vele a nagy eseményt; ugyancsak példaként emelte ki Hell Miksa személyét, akiről a norvég és a szlovák előadó éppúgy megemlékezett, mint jómagam. Vardóban több napos fesztivált szerveztek az 1769-es átvonulás emlékére és a mostani tiszteletére, nem feledkezve meg Maximilian Hell magyar csillagászról. Szlovákiában a selmecbányai születésű Maximilián Hell tevékenységével kapcsolatban hirdettek meg vetélkedőt középiskolásoknak, én pedig nem mulasztottam el megemlíteni, hogy ismét magyar észlelők indulnak Vardóba, Hell Miksa nyomdokain járva. Hell Miksa tehát „összeurópai közkinccs”, akit természetesen az osztrákok is magukénak tudnak – ezt csak a teljesség kedvéért teszem hozzá. A norvégok mindenestre következetesen magyar-ként emlegették Hell Miksát és csillagásztársát, Sajnovics Jánost.

Szombat délután kerestük fel a jeles csillagász, Antonín Bečvář szülőházát. A cseh asztronómus valóságos forradalmasította az amatőrök számára készült csillagászati térképek világát a múlt század 40-es, 50-es éveiben. Az Atlas Coeli, az Atlas Borealis, Atlas Eclipticalis, Atlas Australis a 80-as évekig, a Tirion-féle Sky Atlas, majd az Uranometria megjelenéséig számítottak az amatőrök első számú térképeinek. Megható volt látni a csillagász kis magán-obszervatóriumát, ahol a 40-es évek végétől dolgozott kényszerű

Antonín Bečvář (1901–1965)

Antonín Bečvář egykori csillagvizsgálója

visszavonultságban – és csodálatos atlaszokat alkotott. (Az előadások szünetében is hódolhattunk Bečvář emlékének – a folyosón felhőfotóiból állítottak össze kiállítást.)

Az Atlas Coeliről és testvéreiről illik tudni, hogy a hatvanas években még Budapesten is meg lehetett vásárolni az asztallapnyi égi atlaszokat a Csehszlovák Kultúra boltjában, majd inséges évtized következett. Végül 1982-ben Meteor Atlasz néven látott napvilágot egy – mai szemmel nézve – nem egészen jogtiszt kiadása, oktatási segédletként, belső használatra. A nyolcvanas évek végén egy hasonlóan jogtiszt, sorszámozott példányt kaptam a brünni csillagvizsgálóban, ahol ugyanolyan nagy kincsnek számított még egy ilyen kalózmásolat is, mint minálunk. Ezen különös helyzetre persze van magyarázat: a csehek eladták a Bečvář-atlaszok kiadási jogát a Sky Publishing Corporation-nek, és attól kezdve eltűntek ezek a kitűnő és olcsó atlaszok a „béketábor” országaiból. Az amerikai kiadást csak körülményesen lehetett beszerezni, rokonok, ismerősök, támogatók segítségével. Pénzünk se nagyon lett volna a Atlas of the Heavens (ez lett a Coeli neve az Újvilágban) beszerzésére, hiszen az a korszak még a valutakeret és az utazási korlátozások világa volt.

A vasárnap már az ondřejovi kirándulásé volt. A Cseh Tudományos Akadémia csillagvizsgálója Prágától mintegy 35 km-re helyezkedik el, kb. 500 m-es tengerszint feletti magasságban. Valami olyasmire kell gondolnunk, mintha a Svábhegyi Csillagvizsgáló, a Piszkestetői Observatórium és a debreceni Napfizikai Observatórium minden műszere egyetlen helyszínen lenne. Sőt, az ondřejovi csillagvizsgáló műszerezettsége jelentősebb is, akárcsak az ott dolgozók létszáma (mintegy 150 fő).

A hűvös időjárás ellenére (vagy talán éppen azért) a fogadtatás nagyon is meleg volt, 6–7 kupolát jártunk végig, mindenütt egy-egy helyi csillagász fogadta csoportunkat, és készségesen ismertette a műszerekkel kapcsolatos tudnivalókat.

Az ondrejovi csillagda története kísértetiesen emlékeztet az ógyallai (majd svábhegyi) intézet történetére. Itt is egy jó módú csillagászatkedvelő alapította meg a nemzeti csillagvizsgálót: Jan Fric, 1927-ben (akárcsak Konkoly Thege Miklós), és ebből az adományból „nőtte ki magát” az intézmény. Számomra a legnagyobb élményt a két régi, Fric-féle kupola jelentette, melyekben régi távcsövek várják az érdeklődőket (ezek a műszerek már alkalmatlanok a modern kutatásokra), és a szépen összeállított csillagásztörténeti kiállítás jelzi, hogy a csehek bizony megbecsülik csillagászatuk múltját. Ebben a múltban a budai születésű Weinek László munkássága is benne van; örömmel fedeztem fel a kiállításon a Weinek-féle Hold-atlasz eredeti üvegdiáit! Láthattuk a csehek legnagyobb távcsövét is, a 2 m-es Zeiss-reflektort – igaz, csak üvegfalon keresztül, a látogatók számára a kupolatérből elkerített, táblákkal gazdagon ellátott helyiségből.

Az ondrejovi 2 m-es távcső kupolája

A szellemi örömök után nem maradhatott el egy kis szabadtéri sörözés, hiszen cseh földön vagyunk (természetesen első osztályú csapolt sört mértek), majd egy utolsó beszélgetés az amatőr kollégákkal. A gondozott parkban sétál-

gatva, és az eligazító táblák előtt meg-megállva eltűnődhetem azon, hogy vajon miért nincs ez a hatalmas terület körbekerítve, és honnan van még arra is energiájuk, hogy a park növényritkaságait olyan kis táblákkal jelöljék meg, amiket arborétumokban szokás látni.

Jiří Borovička bemutatja az intézet automatikus meteorfényképező kamerát

Ondrejov után már hazafelé visz az út, de előbb néhány óra lődörgés következik az Arany Prágában. Beugrom egy kicsit internetezni az Internet u Keplera c. műintézetbe. A Keplerhez címzett internetező helytel szemközt áll Tycho és Kepler szobra – 1983-ban avatták. A strahovi kolostor felé tartva beülök egy kávézóba, ahol a tulajdonos láthatóan az aktuális jégkorong-meccsel van elfoglalva. A kávé viszont jó, nem az errefelé gyakori híg lötyty. A strahovi kiállítás kicsit felbosszant, mert a könyvtárteremben kiállított gyönyörű éggömböket csak messziről, az ajtóból lehet megnézni, nálam meg nincs binokli. Pedig még fotós jegyet is váltottam...

A prágai Gellérthegyen (Petřín) sétálgatva hirtelen belebotlom a Štefánik Csillagvizsgálóba – úgy emlékeztem, kicsivel messzebb van. Vasárnap délután a

parkban családok sétálnak, szerelmesek andalognak – én is szerelmes pillantásokat eregetek a nyitott kupolák felé.

A Štefánik Csillagvizsgáló a Petřín-hegyen

Annak rendje és módja szerint megveszem a belépőjegyet. A pénztáros néni kedvesen fogad, ő csehül próbálkozik, én viszont angolul, egyikünk se érti a másikat, de ez nem is fontos, hiszen otthon érzem magam ebben a városban. Ha nagyon akarjuk, úgyis megértjük egymást. Odabent fiatalok várják a látogatókat, megtudom, hogy ez most egy egészen közönséges nyitva tartás, ha nem lenne borult, akkor láthatnám a Napot. Egyáltalán ők majdnem mindig nyitva vannak, fogadják a betoppanókat, csak az a bánatuk, hogy egyre kevesebb a cseh látogató, és egyre több a külföldi. Megnézem itt is a kiállítást, szép, érdekes, tiszta, világos még a csehül nem tudók számára is. Az intézmény mellett a csillagász-politikus Štefánik szobra áll (a modern Csehszlovákia egyik megalapítója), mögötte fantasztikus napóra-kompozíció, lábainál friss virágok tengere.

Strahov felől a Neruda utcán tanácsos leereszkedni a Kisoldalra (Malá Straná). A Nap és a Hold, majd a nappal és az éjszaka allegorikus ábrázolása köszön rám egy-egy régi házon, a Malostranské náměstí egyik sarokházán réginek tűnő, de valójában új keletű napórák mutatják

az időt. A Kisoldali téren sok a turista, a Károly hídon pedig már hömpölyög a nép. Innen is, onnan is a jégkorong-világbajnokság döntőjének hangjai szűrődnek ki a lakásokból éppúgy, mint a vendéglőkből, kocsmákból. A Károly-híd alól egészen más hangok hallatszanak. A zápor elől ide húzódott be egy utcai zenekar – cseh reneszánsz zenét játszanak. Az énekesnő karján csöppnyi gyerek, a zene ütemére ringatja, és hiába fúj be a hűvös szél a híd alá, most mégis meleg van, a sokféle nációból összeverődött közönség összemosolyog a zenészekkel. Jó itt, a híd alatt.

A Karlova utcában egymást tapossa a tömeg, alig találok a Kepler-házat, pedig emléktábla jelöli. A Klementinumba már nem érdemes bemenni, későre jár (mind a 13 napórája aluszik). Végül, búcsúzóul, kötelező látogatás az Orlojnál. A vénséges vén csillagászati időmérő minden egész órában érdeklődők szőzeit vonzza. Prága egyik jelképe, egyben praktikus találkozóhely mindenkinek, akit kicsit is érdekel a csillagok világa. Az Orjótóvízben állva pedig jól látható: mindenkit érdekel a csillagászat, ezen belül is az időmérés problémája.

Ha az ember Prágában jár, minduntalan összehasonlít, és minduntalan elszomorodik. Jól tudom, ezt a több napi látnivalót kínáló álomvárost is lakótelepek övezik, itt is van Józsefváros, én magam is ilyen szegényes környéken lakom, ha néha Prágába vetődöm. De a járdán alig látni kutyagumit, a járművekre való fel- és leszállás itt nem ér fel egy Challenge Day-jel, a Moldva által nemrég elöntött metróban Siemens-kocsik futnak, a távolsági busznál a sor nem félbevágott gömbhalmaz alakú, mint miánálunk, hanem sor alakú... Valahogy nyugodtabb az élet arra. Olyan, amilyen a mi életünk is lehetne.

MIZSER ATTILA